

КОЛОМІЄЦЬ Наталія,
кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник Національної
наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
(м. Київ, Україна)
natalia.kolomiiets@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4590-265X>

**І. М. КАБЕШТОВ (1827-1918 рр.) – ВЧЕНИЙ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ,
ПОПУЛЯРИЗАТОР ПРАКТИЧНИХ ЗНАНЬ З СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА (ДО 195-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

У статті введено до наукового обігу документи про історичну постать і розкрито біографічні дані видного господаря півдня України, вченого управителя маєтками графа М. М. Толстого – І. М. Кабештова, висвітлено його багатогранну діяльність у сфері сільського господарства й тваринництва, особливо сприяння становленню дослідної справи зі свинарства при Харківському товаристві сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та на Полтавському дослідному полі.

За допомогою історичного, біографічного та методу джерелознавчого аналізу відтворено основні етапи життєдіяльності вченого.

Вперше описано новаторські розробки І. М. Кабештова: перехід від трипільної сівозміни до багатопільної із травосіянням, створення кормової бази з використанням силосованих буряків, яка сприяла оптимізації ведення тваринництва і зменшенню втрат від зберігання коренеплодів; розробка оптимального раціону для інтенсивної відгодівлі свиней на експорт на міжнародні ринки збуту. Для впорядкування агроландшафту управитель запропонував власний спосіб заліснення крутих схилів і сипких пісків. Довів на практиці, що лісорозведення в посушливих умовах степу може бути прибутковим. Організував Гребінниківську майстерню плетених виробів. Власні здобутки представляв у своїх наукових працях та популяризував на сільськогосподарських виставках, з'їздах, засіданнях товариств сільського господарства: Південної Росії, Полтавського, Харківського, членом яких був сам.

Ключові слова: *І. М. Кабештов, вчений управляючий маєтками графа М. М. Толстого, вівчарство, свинарство, Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, Полтавське дослідне поле, кормова база, силосовані буряки, травосіяння, заліснення, Гребінниківська майстерня плетених виробів.*

**I. M. KABESHTOV (1827-1918) – SCIENTIST, PUBLIC ACTIVIST,
PROMOTER OF PRACTICAL KNOWLEDGE OF AGRICULTURE (TO
THE 195th ANNIVERSARY OF BIRTH)**

The article introduces a historical figure into scientific circulation and discloses the biographical data of a prominent owner of the south of Ukraine, the learned manager of the estates of Count M. M. Tolstoy – I. M. Kabeshtov, his multifaceted activities in the field of agriculture and animal husbandry are highlighted, especially his contribution to the establishment of research work with pig breeding at the Kharkiv Society of Agriculture and Agricultural Industry and at the Poltava Experimental Field.

With the help of historical, biographical and source analysis methods, the main stages of the scientist's life have been recreated.

For the first time, I. M. Kabeshtov's innovative developments are described: the transition from three-field crop rotation to multi-field crop rotation with grass seeding, the creation of a fodder base using ensiled beets, which contributed to the optimization of animal husbandry and the reduction of losses from storage of root crops; development of the optimal ration for intensive fattening of pigs for export to international sales markets. To organize the agricultural landscape, the manager proposed his own method of afforestation of steep slopes and loose sands. Proved in practice that afforestation in arid conditions of the steppe can be profitable. He organized the Hrebinnik workshop of woven products. He presented his achievements in his scientific works and popularized them at agricultural exhibitions, congresses, and meetings of the Agricultural Societies: Southern Russia, Poltava, Kharkiv, of which he was a member.

Keywords: *I. M. Kabeshtov, scientist managing the estates of Count M. M. Tolstoy, sheep breeding, pig breeding, Kharkiv Society of Agriculture and Agricultural Industry, Poltava experimental field, fodder base, ensiled beets, grass seeding, afforestation, Hrebinnik workshop of woven products.*

Актуальність дослідження. В сучасних умовах російської агресії та знищення пам'яток української культури на окупованих територіях, збереження вцілілих об'єктів для нащадків та дослідження історії аграрної науки України через персоніфіковане наповнення стає актуальним завданням. Базою для історичної розвідки стало дослідження колекції прижиттєвих видань учених «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН», який Постановою КМУ № 1038-р від 3.09.2009 р. віднесено до об'єктів національного надбання України. Особливу цінність становлять монографії господарів-практиків. Серед них – книги І. М. Кабештова «Посів кормового буряку та відгодівля ним та силосованою кукурудзою забійної худоби для

відправки до столиць та закордон» (1884), «Опис двох маєтків графа М. М. Толстого в Харківській губернії, Лебединського й Сумського повітів, та відомості про шістнадцятирічний врожай хлібів та інших рослин» (1881). В енциклопедичних виданнях інформації про дану особу немає, лише велика біографічна енциклопедія пише три слова: «Кабештов І. М. – сумський агроном». Несподіванкою став момент, коли при дослідженні діяльності Полтавського й Харківського сільськогосподарських товариств з'явилося прізвище І. М. Кабештова і було виявлено його безпосередню роль у становленні вітчизняних дослідів зі свинарства.

Мета дослідження – введення до наукового обігу історичної постаті вченого управляючого маєтками графа М. М. Толстого – І. М. Кабештова, характеристика його як талановитого господарника, агронома, тваринника, зоотехніка, ентомолога, лісівника, економіста, організатора та популяризатора сільськогосподарської науки. Особливу увагу звернено на розкриття ролі вченого у становленні дослідів зі свинарства при Харківському товаристві сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та на Полтавському дослідному полі.

При підготовці статті використано порівняльно-історичний, біографічний та метод джерелознавчого аналізу.

Результати дослідження. На основі вивчення документної спадщини «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН» було зібрано біографічні дані про різносторонню наукову, господарську й популяризаторську діяльність І. М. Кабештова. З'ясовано, що Кабештов Іван Михайлович (01.01.1827 – 01.11.1918) – незаконнонароджений син саратівського дворянина й кріпачки, спадковий почесний громадянин, громадський діяч, агроном, вчений управляючий Харківськими (Лебединський і Сумські повіти), Курськими і Рязанськими маєтками графа М. М. Толстого [1, с. 63], почесний член Товариства сільського господарства Південної Росії (ТСГПР; член з 1889), почесний член Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості (ХТСГСП; з 1.12.1900),

дійсний член (1884) та член-кореспондент з 8.01.1886 р. Полтавського сільськогосподарського товариства (ПСГТ), популяризатор практичних знань з сільського господарства і тваринництва [2, с. 44]. І. М. Кабештов був ініціатором та одним із двадцяти засновників «Товариства взаємодопомоги службовцям з сільського господарства та сільськогосподарської промисловості» (1900). Він – член комісії: з організації вищезазначеного товариства взаємодопомоги, з обговорення проекту організації сільськогосподарських органів при земських управах, організації бійні в м. Харкові для експорту свинини на закордонні ринки, покращення скотарства в Харківській губернії; прогресивний господар-практик у галузі рослинництва, тваринництва, лісорозведення, садівництва, меліорації.

Першу частину свого життя І. М. Кабештов описав у монографії «Моє життя та спогади, коли був до шести років дворянином, потім двадцять років кріпаком», де розповів про своє походження, дитинство і подальші поневіряння як кріпака [3]. Іван Михайлович народився 1 січня 1826 р. в селі Софійське Сердобського повіту Саратовської губернії. Мати була кріпачкою із заможної селянської родини, а батько – дворянином, вдівцем, титулярним радником та управляючим Софіївським маєтком. Шість років син із матір'ю вважали себе дворянами і жили в достатку. Потім з'явився новий управляючий – німець В. Ф. Зерніхаузін. Батько І. М. Кабештова вимушений був виїхати до Санкт-Петербургу і розлучитися з сім'єю, щоб не втратити дворянство. Оскільки запис про шлюб Кабештова з жінкою-кріпачкою не зберігся, то таким чином Іван з матір'ю стали кріпаками князів Волконських. До того ж після смерті матері у 14 років Іван залишився круглим сиротою і без коштів. Завдяки отриманим від батька знанням і старанному навчанню у школі, жаги до книг, хисту до малювання, Івана примітило керівництво і в 15 років призначило писарем у Саратовській конторі, потім конторником і контролером письмової звітності від 16 маєтків, далі – помічником управителя і управителем. У той час він об'їздив майже всю Російську імперію, де, виконуючи різні доручення, зустрічався з багатьма цікавими особистостями. У 1853 р. І. М. Кабештов був

звільнений як вільновідпущений. З цього часу, самовіддано займаючись сільським господарством, став отримувати за свої праці різні нагороди, а за поданням різних товариств сільських господарств і комітетів виставок отримав спочатку особисте, а потім і спадкове почесне громадянство [3, с. 3].

І. М. Кабештов навчався в сільській школі, потім – у початковому земському училищі В. Н. Постнікова. З вересня 1847 р. – у Саратовській партії топографів під керівництвом офіцера Ушневського. Вже у квітні брав участь в експедиції до Киргиз-Кайсацького степу Малої орди, захворів тифом. Після одужання Івана відправили назад у Саратов помічником управляючого конторою Пурлевського. За почином графа О. О. Бобринського, який заснував цукровий завод у м. Смілі, та князя М. Б. Юсупова і його заводу в Сердобському повіті Саратовської губернії, граф Волконський хотів побудувати такого ж типу завод і в Софійському маєтку Саратовської губернії. Тому відправили на навчання цукроварінню хлопчиків до Сміли на завод Браницького. Взимку 1847-1848 рр. Івану Михайловичу доручили в Києві зустріти чотирьох учнів-хлопчиків і доправити їх у софійський маєток та прийняти машини й апарати із заводів Яхненка та Семиренка. На жаль, цукроваріння в даних умовах виявилось збитковим і завод не добудували.

Після повернення з Києва І. М. Кабештов був призначений прикажчиком села Мокшанцеве з населенням у 250 душ, в основному зі старовірів. Ввійшовши до них у довіру, прочитав їх заповітні книги, з яких дізнався про походження й поширення тютюну, чаю, кави тощо. За вказівкою Міністра граф запропонував переселити з Софіївського маєтку Волконських (Саратовської губернії) до села Балабанівка Херсонської губернії (від Миколаєва за 12 верст) 500 осіб. Супроводжувати три транспорти переселенців було призначено І. М. Кабештова. Відстань між Софіївкою та Балабанівкою була близько 1400 верст. Після здачі другого транспорту І. М. Кабештов отримав пропозицію управителя Г. І. Івановського переїхати на проживання до Балабанівської економії на посаду помічника із збільшенням окладу вдвічі. І. М. Кабештов хотів зайнятись новим степовим господарством. При Балабанівському маєтку

було 17 тисяч десятин землі, близько 25 тисяч іспанських із легким тонкошерстим руном овець. Вівчарство становило головний дохід маєтку. Живий і мертвий інвентар у Балабанівці був невеликий, посів зернових культур економічними засобами проводився у невеликій кількості. Частину цілих земель віддавали під баштани по 4-5 рублів за десятину. Господарство було збитковим. Завдання І. М. Кабештова полягало у збільшенні заготівлі кормів і покращенні вівчарства. Літо 1850 р. виявилось посушливим, внаслідок чого заготовлено недостатньо кормів, і як результат – сильно зменшилось поголів'я овець. Наступного року І. М. Кабештов завчасно заготовив достатню кількість кормів і зайнявся поліпшенням вівчарства: купував цінних баранів; звільнив німця шафмейстера і виконував його обов'язок сам; будучи помічником і навіть управителем, їхав із сімейством на літо в степовий будиночок поблизу кошар [3, с. 159].

У 1869-1870 рр. тонкорунне вівчарство переживало важкі часи: упали ціни на шерсть, несподівано змінився попит ринку із сукняної шерсті на камвольну, зросли ціни на зерно і землю, розвиток залізничного сполучення сприяв зростанню хлібної торгівлі, що призвело до розорювання земель, скорочення овечих пасовищ та, відповідно, поголів'я. Тому наприкінці 1870 р. І. М. Кабештов був командирований ТСГПР на другий Всеросійський з'їзд сільських господарів у Москві для з'ясування попиту столичних фабрикантів на південноукраїнських овець. Ведення вівчарства стало збитковим для господарів і багато з них перейшли на вирощування зернових культур. Вивчаючи вівчарство і покращуючи його, Іван Михайлович видав брошуру «Що нам робити з нашим вівчарством», за що отримав від ТСГПР премію Рафаїловича.

Протягом восьми років, з 1862 до 1869 рр., І. М. Кабештову доводилося боротись із саранчею та прусом як управляючому маєтку Волконських, і як агрономічному наглядачу однієї ділянки, а потім – керівнику зі знищення сарани та пруса в Херсонському повіті. У цей час він підготував статтю «Нова кампанія проти сарани» в «Одеському віснику» (1864) та брошуру «Прус, його розмноження, життя та інстинкти» у «Збірнику Херсонського земства» за

1879 р. Найкращими способами знищення сарани І. М. Кабештов вважав витоптування землі копитами тварин у перші 10 днів після фази активного виходу комах, спалювання їх з бур'яном, виловлювання волочками з рядна, волокушами [4].

У 1874 р. І. М. Кабештов став управителем маєтків графа М. М. Толстого. За його керівництва господарства маєтків Зеленьківка та Дмитрівка зазнали докорінних змін: відбувся перехід від трипілля до восьмипільної сівозміни, введене травосіяння, посів коренеплодів та удобрення полів, закуплені нові сільськогосподарські машини та знаряддя. Сівозміна Зеленьківської економії була наступна: 1) пар з удобренням в 150 возів гною; 2) озима пшениця; 3) ріпак (50 дес.) + ячмінь або гречка (13 дес.); 4) після збирання ріпаку того ж року висівали жито, а після гречки – навесні овес; 5) пар та удобрення; 6) озима пшениця; 7) ярі зернові, овес і ячмінь, з підсівом трав; 8) трави. Сівозміна Дмитрівської економії дещо відрізнялась: 1) угноєння 150 возами; 2) озима пшениця; 3) буряк кормовий; 4) яра пшениця; 5) пар та удобрення; 6) озима пшениця; 7) ярі зернові, овес чи ячмінь із травами; 8) трави. В обох сівозмінах після трав ішов пар; до удобрення якого і до оранки під озимину на ньому випасалась худоба. На цих полях вносили добрива по 100 возів [5, с. 153-154].

Крім того, були побудовані нові приміщення для худоби, збільшене поголів'я худоби і коней, покладений початок вдосконалення іспанського вівчарства. При цьому відчутною стала нестача добрив для вирощування хороших врожаїв. Тоді І. М. Кабештов зібрав з навколишніх сіл пташиний послід і золу, докупив кістяного борошна і цією сумішшю удобрював поля під зернові культури. Робив також компости: змішував пташиний послід і золу по 20 пуд., півпуда негашеного вапна, все це поливав гноївкою. Такий компост використовував у дозах по 150, 100, 75 і 50 пуд. на десятину. Найкращі врожаї отримували на фоні внесення добрив 150 пуд. на десятину [6, с. 4-5].

Головними продуктами для продажу були зернові культури – озима і яра пшениця. Але, крім продуктивного рільництва, метою управляючого було також і покращення експорту м'яса худоби. З 1875 р. закупив свиней з

Карлівського заводу Великої княгині Катерини Михайлівни і розпочав раціональне ведення свинарства. У 1878 р. І. М. Кабештов у Лебединських маєтках Зеленьківка та Дмитрівка графа М. М. Толстого започаткував вирощування кормових буряків і відгодівлю худоби силосованими кормами з них. На кожну тварину рекомендував давати добову норму кормів, яка складалась із: 2 пуд. кормового буряку, 2 пуд. силосованої кукурудзи, 5 ф. концентрованих кормів (макухи або дерті), 5 ф. сіна, 1 міри полови або нарізаної соломи та 0,1 ф. солі [5]. 10 серпня 1882 р. член товариства І. М. Кабештов доповів на засіданні ХТСГСП про відгодівлю на забій волів кормовими буряками. Український вчений-агроном, віце-президент ПСГТ О. О. Ізмаїльський також видав кілька статей про питання годівлі свійської худоби. Так, у 1891 р. він доповів членам товариства про перевірений ним спосіб збереження кормового буряку методом силосування (винайденим І. М. Кабештовим), що повинно сприяти раціональній організації тваринництва та зменшенню втрат при зберіганні буряків [7, с. 57-65].

Травосіяння в Україні поширювалось дуже повільно. В дореформений період відмічались перші спроби його запровадження. На третій виставці сільських господарів у Києві в серпні 1862 р. було тільки три зразки кормових трав: еспарцет, висіяний у Василькові, астрагал та один вид люпину [8, с. 2]. На з'їзді сільських господарів у Санкт-Петербурзі в 1865 р. доповідач Советов згадував про позитивні результати посівів з люцерною в посушливих умовах півдня України на полях степових поміщиків Ієніша, Шнейдера та М. М. Толстого і рекомендував люцерну як посухостійку культуру [9, с. 34]. На другому Всеросійському з'їзді сільських господарів, що проходив у Москві в 1870 р., у дебатах з травосіяння брали участь кращі авторитети – теоретики сільського господарства – Стебут, Людоговський, Советов, але практичних порад щодо ведення травосіяння не було. Для з'ясування питання про користь поширення травосіяння член Полтавського сільськогосподарського товариства В. Ф. Липинський ще в 1878 р. закупив насіння трави стоколосу безостого і

проводив досліді на двох ділянках свого господарства: на супіщаному чорноземі і глинистому ґрунті [10].

З 1874 по 1879 р. у маєтках Сумського повіту Харківської губернії управляючий І. М. Кабештов поступово перевів систему господарювання з трипільної на восьмипільну з травосіянням. Маючи власний багаторічний досвід, Іван Михайлович прочитав доповідь «Які з дикорослих у південній Росії кормових трав можуть бути з успіхом розведені на степових сіножатях» і надав практичні поради щодо правильного травосіяння на V з'їзді російських сільських господарів, що проходив в Одесі з 5 по 20 грудня 1879 р. [11, с. 15]. Доповідач вважав травосіяння «першим і правильним кроком для покращення господарств; тільки травосіяння може створити міцний фундамент для майбутніх покращень» [12, с. 6, 9, 24-26]. Він наполягав на негайному введенні травосіяння по всій країні з метою покращення кормової бази для тваринництва, особливо селянського. Зауважив, що система торгівлі насінням потребує вдосконалення. Пропонував створити товариство, а при ньому – бюро для закупівлі та розповсюдження якісного насіння і контрольно-насіenneву станцію. У 1878 р. І. М. Кабештов та К. К. Детлов у Харкові започаткували в «Землеробській газеті» подання оголошень про продаж насіння кормових рослин для місцевих господарів. Насіння, яке продавали в місцевих приватних господарствах було на третину дешевшим, ніж в закордонних та іменитих насіннеторговців з Риги, Москви, Санкт-Петербургу, Кременчука. Управляючий І. М. Кабештов продавав насіння червоної, білої і шведської конюшини, еспарцету, віки, тимофіївки, медоносних трав (синяку, фацелії, дракоцефалуму, резеди, огіркової трави) та буряків [5, С. 168]. Це було також і джерелом додаткових прибутків для господарств. Так, у 1880-81 рр. господарства Дмитрівської та Зеленьківської економії Харківської губернії продали насіння конюшини біля 700 пудів, тимофіївки – 600 пудів, еспарцету 2000 пудів, а на віку і кормовий буряк попит був незначний. І. М. Кабештов вважав травосіяння вигідним напрямком у веденні господарства, необхідним

для забезпечення скотарства кормовою базою і засобом для накопичення добрив, тому активно сприяв поширенню його на півдні України.

Сільськогосподарський з'їзд у Полтаві 1879 р. приніс багато користі господарям Полтавської губернії – з того часу почалося удобрення полів, посів озимої пшениці, кукурудзи, травосіяння тощо. Певні кроки у цьому напрямку робило і ПСГТ, яке за пропозицією члена Правління О. П. Величковського у липні 1881 р. виділило 200 руб. на закупівлю насіння кормових трав для безкоштовної роздачі селянам. Виставка у м. Кременчузі у серпні 1881 р. була організована з метою заохочення господарів до розведення кукурудзи і травосіяння. О. П. Величковський представив свою колекцію кормових трав. На ній преміювали тих господарів, котрі засівали травами великі площі та продавали насіння за невисокими цінами. У жовтні 1881 р. був представлений Полтавському губернському земському зібранню проект дослідної станції, у програмі робіт якої одним з пунктів значилося «визначення найбільш придатних сортів хлібів і трав».

У 1882 р. вийшла фундаментальна праця І. М. Кабештова «Практичні поради щодо розведення найбільш поширених кормових трав та злаків на полях та луках», у якій він описав історію виникнення та тогочасного стану травосіяння у світі, охарактеризував дев'ять видів трав і дав практичні поради щодо їх вирощування, розрахував витрати для переходу господарства від трипільля до багатопільля з травосіянням. В журналі «Прогресивне сільське господарство» в № 21 за 1884 р. К. І. Маслянніков дав високу оцінку цій праці: «у ній вміщені потрібні відомості з травосіяння стосовно до умов південних губерній і багато корисних й практичних вказівок з цього питання».

Свої практичні здобутки Іван Михайлович популяризував через різноманітні виставки, з'їзди сільських господарів та на засіданнях сільськогосподарських товариств. Наприклад, у 1884 р. на Одеській сільськогосподарській і фабрично-заводській виставці, влаштованій ТСПР, експонати з економії графа М. М. Толстого, які представляв головний управляючий І. М. Кабештов, були визнані найкращими, особливо продукти

сільськогосподарського призначення: зернові, сорго звичайне і цукрове, коренеплідні рослини, кукурудза, олійні культури. Ще експонувалась цікава колекція флори і фауни зі ставків, а також вирощені в маєтку ананаси. Були представлені нові рослини: «китайська редька», «іванівське жито». Експонати графа Толстого отримали золоту медаль [14, с. 25-27, 203]. За спеціальні посібники І. М. Кабештов був нагороджений малою срібною медаллю.

У 1886 р. Іван Михайлович виступив з трьома доповідями на засіданнях ХТСГСП та обласному з'їзді сільських господарів у Харкові «Погляд на сільське господарство і на причини його неприбутковості», а в січні 1889 р. представив ПСГТ свою книгу «Практичні поради щодо розведення кормових трав, буряків, картоплі та кукурудзи» [13].

Як прогресивний управитель і господарник І. М. Кабештов всіляко підтримував зародження і становлення дослідної справи в Україні, зокрема постійно надавав Полтавському дослідному полю насіння різних культур для вирощування (еспарцет, ячмінь, люцерна, конюшина). Про це свідчать слова подяки директора дослідного поля Б. П. Черепакіна під час щорічних звітів ПСГТ за 1886-1888 рр. [15-16]. І. М. Кабештов дотримувався думки, що спочатку потрібно створити хорошу кормову базу, а потім вже займатися покращенням тваринництва.

Наприкінці 80-х років XIX ст. Міністерство держмайна звернуло увагу на стан тваринництва і для його покращення командувало фахівців до Англії, Німеччини, Швеції для вивчення зарубіжного досвіду. 8 грудня 1887 р. спеціаліст з тваринництва від Департаменту землеробства І. В. Рябінін виступив перед зібранням ХТСГСП з доповіддю про соління свинини і підготування її для експорту за кордон. Перша спроба відгодівлі свиней при ХТСГСП відбулась у 1888 р. в маєтку Зеленьківка Лебединського повіту в рамках проведення колективних дослідів під керівництвом професора А. Є. Зайкевича (одночасно на Морочанському полі вивчали зерновий напрям і на Новотаволжанському полі – буряковий напрям). На засіданні ХТСГСП від 22 січня 1889 р. І. М. Кабештов доповів про результати дослідів з відгодівлі

молодих свиней (беркширів і йоркширів) для отримання м'яса, придатного для експорту на закордонні ринки [17]. Цифрові дані про витрати й прибуток були представлені за конторськими книгами Зеленьківської економії графа М. М. Толстого від 7.07.1888 р. Досліди з відгодовування проводилися під наглядом випускника природничого відділення та лаборанта агрономічної лабораторії Харківського університету Якова Івановича Федоренка.

У праці «Відгодівля свиней» (1894) власниця жіночої практичної школи сільського господарства і домогосподарства в с. Зозулинцях Київської губернії М. М. Маріуц-Гриньова описала два способи відгодівлі свиней у І. М. Кабештова в Полтавській губернії: літню з пасовищним випасом в 1888 р. для шинки і літньо-осінню в 1890 р. для шинки і солонини [18]. При літньому способі відгодівлю розпочинали з 8 липня до 7 жовтня (тобто 90 днів). Свині віком 4-12 місяців (65 беркширських метисів) випасались на пасовищі й отримували два види кормів: дешеві (картопля, кормовий буряк, гарбуз і сіль) та цінні (ячмінь чи гречка, житнє борошно, ячмінна дерть, пшеничні висівки). В результаті один пуд приросту обійшовся господарю 1 р. 80 коп., а прибуток становив 70 коп. за кожен пуд приросту свиней.

При літньо-осінньому способі тривалість відгодівлі становила 3 і 4,5 місяці (з липня по грудень), причому свині два тижні випасалися на скошеній конюшині (з 1 по 15 серпня), а два тижні ходили викопаним полем після картоплі, буряку і моркви (з 1 по 15 вересня). З поживних кормів свині (13 шт.) отримували житнє борошно другого сорту, ячмінь, ячмінну дерть, чину. А з допоміжних кормів – буряк, гарбуз, картоплю. Годувалися 4 рази в день, а при випасі – 3. На кожну свиню, яку відгодовували 3 місяці, витрачено 8 пудів кормів; а для свині 4,5 місячної відгодівлі – 12 пудів. Вартість приросту живої ваги обійшлась в 2 р. 30 коп. на пуд відгодованих свиней.

11 жовтня 1889 р. на Полтавському дослідному полі були започатковані досліди зі свинарства, на які Департамент землеробства і сільськогосподарської промисловості виділив суму по 300 рублів на 3 роки. Б. П. Черепакін склав план і запропонував провести два паралельних досліди: 1) над відгодовуванням

простих вітчизняних свиней та беркширів; 2) в одному ряді дослідів відгодовування вести форсовано (за І. М. Кабештовим – за 120 днів), в іншому – протягом довшого періоду часу (за Є. М. Шейдеманом – за 160 днів) [19]. Порядок годівлі, прийнятий на дослідному полі, був вироблений на основі досвіду практикуючих господарів Полтавської губернії з використанням тих способів відгодівлі та з тими ж кормами, які використовувалися при відгодівлі великих партій у Зеленьківській економії графа М. М. Толстого та Карлівській економії. На дослідному полі випробовували різні способи відгодівлі: концентрованими кормами та коренеплодами. Другий директор Полтавського дослідного поля В. М. Дьяков приріст ваги свиней проводив за схемою оцінювання кормів І. М. Кабештова [20]. В результаті проведених дослідів було зроблено висновок, що «для отримання пуда приросту при зерновому і коренеплідному відгодовуванні необхідний однаковий період часу; коренеплоди настільки здешевлюють корм, на скільки 4 пуди коренеплодів дешевші за пуд змішаного зернового корму». У 1893 р. дослід з відгодівлі свиней були припинені через брак фінансування, відсутність власного поголів'я і необхідність брати його зі сторони, через що результати могли бути неоднорідними й умовними.

І. М. Кабештов на Зеленьківському свинезаводі проводив експерименти з відгодівлі свиней з метою здешевлення виробництва кінцевого продукту – свинини – для конкурування на ринку збуту з дешевою американською свининою, завезеною в Європу, і розрахунки з відгодівлі представляв Полтавському та Харківському сільськогосподарським товариствам. Досвід відгодівлі свиней за І. М. Кабештовим введений на цілком економічних засадах згодовування найменш цінного зерна на фоні коренеплодів. Пуд живої ваги свинини при пасовищному вигодовуванні обійшовся в 2 р. 02 коп., при стійному – в 2 р. 50 коп.

Для розвитку експорту сільськогосподарських м'ясних продуктів спеціаліст від Департаменту землеробства Д. М. Бодиско рекомендував господарям Полтавської губернії збувати молодих свиней на Грязькій казенній

бійні для англійських ринків збуту, а сальні породи – на бійні І. М. Кабештова у м. Харкові, який у 1892 р. планував розширити послуги, готуючи свинину для німецьких і французьких ринків [21].

Ще одним напрямом серед різнобічної господарської діяльності І. М. Кабештова було лісорозведення. У 1891 р. для Харківсько-Полтавського управління держмайна вчений підготував книгу «Лісонасадження, розсадники і школи в маєтках графа М. М. Толстого в Сумському і Лебединському повітах Харківської губернії», яка була перевидана у 1894 р. Доповідь І. М. Кабештова з однойменною назвою була представлена на засіданні ХТСГСП 9 грудня 1891 р. Лісонасадження в маєтках графа М. М. Толстого проводилося переважно на непридатних ділянках, балках, ярах. Управляючий І. М. Кабештов почав займатися цією справою з 1879 р. На дуже крутих схилах за рік до висаджування основних рослин проводилося засаджування живцями червоної піщаної лози і жовтої акації. Наступного року під їх тінню висаджували сосну і березу, а через 3-5 років акація йшла на продаж, а лоза використовувалася для живого загородження і для майбутніх насаджень. Такий спосіб садіння вперше був застосований І. М. Кабештовим і дав можливість заліснити круті схили й пагорби й перетворити їх на культурні лісові площі [22; с. 9, 16, 42, 63].

З 1875-1876 рр. управляючий займався культурно-меліоративними роботами з очищення двох ставків у с. Гребінниківка, нижній з яких слугував для водозабезпечення цукрового заводу, але весь час замулювався. Між ними у 1880-1881 рр. щільно висадили живці звичайної лози. Через 4 роки лози продавали для тинів, на обручі та для посадок в інші господарства. Таким чином, дві десятини звичайної лози, посаджені примітивним способом і без догляду, які раніше не приносили прибутку, за 14 років дали прибуток 700 р. або на одну десятину по 25 р. Крім того, завдяки цим лісонасадженням стримувалося замулення нижнього ставка, що дало значну економію для господарства на очищення водойми. У 1883 р. І. М. Кабештов виписав саджанці

жовтої лози з Данцига і Лібави, яка росла швидше місцевої і була придатна до використання для плетіння корзин, обручів, тинів, для перев'язування дров.

Свій перший розсадник для вирощування сіянців лісових порід і дичок фруктових дерев І. М. Кабештов заклав у 1877 р. Тут вирощували ще тополі, жовту і червону лозу, лавролисту, плакучу, іспанську жовту і дугову вербу, дуб і березу. У Дмитрівській економії Іван Михайлович заліснив жовтою вербою дві круті гори та степові балки. У місці з'єднання двох балок насипав греблю і створив великий ставок, де розвів дзеркальних окунів, виписаних з Білої Церкви Київської губернії з маєтку пана Підгірського. І. М. Кабештов мав власний сад біля Харкова і садовий магазин у Харкові [22; с. 42].

На Всеросійську сільськогосподарську виставку 23 вересня – 12 жовтня 1887 р. у м. Харкові у відділ лісівництва, садівництва, городництва і виноробства управитель маєтком графа М. М. Толстого у Сумському повіті І. М. Кабештов надав спостережний вулик із бджолами у вигляді витонченої книги [23, с. 115]. У відділі продукції землеробства експертна комісія нагородила Золотою медаллю господарства графа М. М. Толстого – Лебединського повіту Харківської губернії та Олександрійського повіту Херсонської губернії, які представили різноманітні колекції високої якості насіння зернових та олійних культур, трав, а також насіння і маточники коренеплодів. Особливими почесними нагородами були відзначені й 7 головних управляючих премійованих маєтків, серед них і І. М. Кабештов [23, с. 5-6]. Окрім того, експонент представив колекцію саджанців різних листяних деревних і чагарникових порід із Гребінниківського маєтку Сумського повіту, що використовувалися при лісорозведенні й укріпленні сипких пісків. Між експонатами звертала увагу колекція корзинової лози, виписана з Лібави та Данцига. Також було представлено план розсадника в Гребінниківці й опис лісової дачі. Розпорядчий комітет виставки нагородив графа М. М. Толстого похвальним листом «за зразки плодкових і алейних дерев та верб» [23, с. 225].

Сам І. М. Кабештов проживав у маєтку графа М. М. Толстого «Гребінниківка» Велико-Бобрицької волості Сумського повіту площею понад

2 тис. десятин. Система землеробства в господарстві плодозмінна при десятипільній сівозміні, в якій переважали кормові трави (конюшина, люцерна, тимофіївка та еспарцет). У господарстві було велике стадо мериносових овець (3500 голів) і свиней (йоркширів та беркширів). При маєтку з 1840 р. працював цукровий завод, функціонував промисловий фруктовий сад, парк і розсадник різних видів тополі. За проханням графа М. М. Толстого Іван Михайлович безкоштовно передав посадковий матеріал для Сумської нижчої сільськогосподарської школи, відкритої у 1903 р.

І. М. Кабештов пропагував нові напрямки господарської діяльності, зокрема кустарне виробництво з лози і сприяв поширенню цієї справи. Ідею Івана Михайловича про розведення лози і плетіння з неї різних виробів підтримали граф М. М. Толстой і голова Сумського повітового земства Линтварьов. Граф дозволив використати певну суму на ці заходи, Сумське земство виділило для початку справи 1500 р. на три роки. У 1882 р. управляючий виписав із Данцигу 14 сортів живців лози, з яких вибрав три: Салікс Акутіфоля, Салікс Амігдалина, Салікс Порпурія. Для виробництва лози не потрібно було спеціальних приміщень і складних інструментів. Потрібний був лише матеріал в достатній кількості, а лозу можна було висаджувати в будь-якій місцевості, у тому числі й на бідних ґрунтах і навіть на сипучих пісках; і трава оситняк (рогоза), яка росла на мокрих болотах. У корзинників існував великий попит на лозу і тому її завозили з Галіції, Буковини, Німеччини. З лози можна було робити дорожні скрині і валізи, кошики, упаковки для різних товарів, фруктів, квітів, недорогі плетені меблі тощо.

У Гребінниківській економії графа М. М. Толстого Іван Михайлович заснував навчальну майстерню плетених виробів, у якій учні виготовляли з вербової лози навіть меблі. Там працювало 14 майстрів (один з яких був без ніг, інший – глухонімиий) і учнів. Майстерня за свої вироби на Охтирській сільськогосподарській виставці у 1909 р. отримала велику срібну медаль [24].

В Україні подібні майстерні з кошикоплетіння були засновані в Полтаві та її повітах за підтримки земства (в с. Ломаки та Городище Лохвицького

повіту), в Київській губернії у Черкасах, у містечку Корсунь, в маєтку князя П. П. Лопухіна-Демидова, в Подільській губернії, у Кучеровому хуторі К. П. Арнольдї, Суджанського повіту.

Висновки. Іван Михайлович Кабештов – непересічна особистість, видатний громадський діяч, талановитий вчений управитель, агроном-новатор, економіст, тваринник, зоотехнік, ентомолог, лісівник, садівник, меліоратор і популяризатор агрономічних знань. У степових умовах південної України І. М. Кабештов займався створенням кормової бази та покращенням вівчарства. Своїми ідеями та практичними напрацюваннями він сприяв зародженню дослідної справи в Україні, зокрема розвитку напрямку свинарства при Харківському товаристві сільського господарства та сільськогосподарської промисловості й на Полтавському дослідному полі. Він уперше запропонував створення кормової бази з використанням силосованих кормів (з буряків, кукурудзи), був прихильником травосіяння, розробив оптимальний раціон для відгодівлі свиней для експорту на міжнародні ринки збуту. Впорядковуючи агроландшафт, запропонував власний спосіб заліснення крутих схилів та сипких пісків. Заснував Гребінниківську навчальну майстерню плетених виробів, у якій могли працювати люди з обмеженими можливостями. Довів на практиці, що лісорозведення в посушливих умовах степу може бути прибутковим. Будучи членом багатьох галузевих товариств (Товариства сільського господарства південної Росії, Полтавського сільськогосподарського товариства, Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості), вчений вів активну наукову, виставкову й популяризаторську діяльність. Передовий практичний досвід управителів великих маєтків України (О. О. Ізмаїльського, О. П. Величковського, І. М. Кабештова, М. Ю. Філіпченко, Є. М. Шейдемана, О. Г. Ділевського, О. І. Юста), впровадження нових методів господарювання та їхня популяризація сприяли становленню наукових засад сільського господарства для вирішення питань місцевого, регіонального та загальнодержавного значення.

Список використаних джерел та літератури

1. Лесонасаждения. Питомники и школы в имениях графа М. М. Толстого в Сумском и Лебединском уездах Харьковской губернии / Сост. И. М. Кабештов. Харьков: Тип. Зильберберга, 1894. С. 63.
2. Личный состав Общества. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. 1883. Вып. 5 (ноябрь-декабрь). Полтава, 1884. С. 44.
3. Кабештов И. М. Моя жизнь и воспоминания: Бывшего до шести лет дворянином, потом двадцать лет крепостным. Суммы: Типо-литогр. К. М. Пашкова, 1906. 162 с.
4. Кабештов И. М. Саранча и прус и способы истребления их. Санкт-Петербург: Тип. В. Демакова, [1892?]. 25 с.
5. Практические советы по разведению наиболее распространенных кормовых трав и злаков на полях и лугах / И. Кабештов. Санкт-Петербург: Тип. В. А. Демакова, 1882. С. 153-154; 168.
6. Кабештов И. М. Посев кормовой свекловицы и откормка ее и силосованною кукурузою убойного скота для отправки в столицы и за границу. Санкт-Петербург: В. Демакова, 1884. С. 4-5; 50.
7. Из практики сохранения кормовой свекловицы: доклад Полтавскому сельскохозяйственному обществу вице-президента общества А. А. Измаильского. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. 1891. Вып. 2 (февраль-май). Полтава: Тип. Л. Фришберга, 1891. С. 57-65.
8. Речи в общем собрании членов Киевского общества сельского хозяйства по случаю его двадцатилетия. *Киевлянин*. № 50 від 19.02.1901. С. 2.
9. Съезд сельских хозяев в Санкт-Петербурге в 1865 году по случаю столетнего юбилея Императорского Вольного экономического общества / (Стеногр.: В. А. Соболевским и Л. П. Кобержицким). Санкт-Петербург: Тип. т-ва «Обществ. Польза», 1866. С. 34.
10. Журнал заседания Полтавского сельскохозяйственного общества 20-го декабря 1878 года. Полтава: Тип. Губ. Правления, 1879. С. 11-13.
11. Кабештов И. Описание двух имений графа М. М. Толстого, находящихся в Харьковской губернии, в Лебединском и Сумском уездах и сведения о шестнадцатилетнем урожае хлебов и других растений, с исчислением чистой доходности от каждой десятины высеваемого растения, и урожайная ведомость за 1880 год. Одесса: П. Францова, 1881. С. 15.
12. Практические советы по разведению наиболее распространенных кормовых трав и злаков на полях и лугах / И. Кабештов. Санкт-Петербург: Тип. В. А. Демакова, 1882. С. 6, 9; 24-26.
13. Память Одесской выставки 1884 года: описание сельскохозяйственной и фабрично-заводской выставки 1884 г. в Одессе, устроенной Императорским обществом сельского хозяйства южной России / Сост.: А. О. Гефтер, С. М. Кегульский. Одесса: Г. Капица, 1884. С. 25-27, 203.
14. Журнал заседания Полтавского сельскохозяйственного общества 18-го января 1889 года. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного*

общества. Полтава: Тип.-лит. Л. Фришберга, 1889. Вып. 1 (январь-февраль-март-апрель). С. 1-6.

15. Журнал заседания Полтавского сельскохозяйственного общества 9-го февраля 1886 года. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. Полтава: Тип. насл. Н. Пигуренко, 1886. Вып. 1. (январь-февраль). С. 37-42.

16. Журнал заседания Полтавского сельскохозяйственного общества 12-го мая 1887 года. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. Полтава: Тип. насл. Н. Пигуренко, 1887. Вып. 3 (май-июнь). С. 3-9.

17. Кабештов И. М. Опыт откорма молодых свиней (частью чистых беркширов, частью метисов беркширов и йоркширов) для получения мяса, годного для экспорта на граничные рынки: доклад, читанный в заседании Харьк. о-ва сел. хоз-ва 22 января 1889 г. Харьков: В. С. Бирюкова, 1889. 16 с.

18. Мариуц-Гринева М. Н. Откорм свиней. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1894. С. 42-45.

19. Журнал Полтавского сельскохозяйственного общества 5-го октября 1889 г. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. Полтава: Тип. Л. Фришберга, 1890. Вып. 2. С. 33-47.

20. Краткие сведения о результатах 2-й серии опытов откармливания свиней на опытном поле Полтавского сельскохозяйственного общества в 1890-91 г. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. 1891. Вып. 1. Полтава: Тип. Л. Фришберга, 1891. С. 31-49.

21. Бодиско Д. М. О развитии экспорта сельскохозяйственных мясных продуктов и необходимости такового для поддержания и улучшения сельского хозяйства. *Журналы Полтавского сельскохозяйственного общества*. 1891. Вып. 2 (февраль-май). Полтава: Тип. Л. Фришберга, 1891. С. 22.

22. Кабештов И. М. Лесонасаждения, питомники и школы в имениях графа М. М. Толстого в Сумском и Лебединском уездах Харьковской губернии. Харьков: Тип. Зильберберга, 1894. С. 9, 16, 42, 63.

23. Описание Всероссийской сельскохозяйственной выставки в г. Харькове 1887 года. Харьков: А. Дарре, 1890. С. 5-6; 115; 225.

24. Кабештов И. М. Разведение лозы (ивы) и плетений из нее разных изделий при учебной мастерской плетеных изделий в Гребенниковской экономии графа М. М. Толстого (Сумского уезда). Суммы: Тип. К. М. Пашкова, 1910. 32 с.

References

1. Kabeshtov, I. M. (1894). Lesonasazhdeniya. Pitomniki i shkoly v imeniyakh grafa M. M. Tolstogo v Sumskom i Lebedinskom uezdakh Kharkovskoy gubernii [Afforestation. Nurseries and schools on the estates of Count M. M. Tolstoy in the Sumy and Lebedinsky districts of the Kharkov province]. Kharkov: Tip. Zilberberga [in Russian].

2. (1884). Lichnyy sostav Obshchestva [The personnel of the Society]. *Zhurnaly Poltavskogo selskokhozyaystvennogo obshchestva*. 5 (noyabr-dekabr), 44 [in Russian].

3. Kabeshtov, I. M. (1906). Moya zhizn i vospominaniya: Byvshego do shesti let dvoryaninom, potom dvadtsat let krepostnym [My life and memories: Formerly a nobleman until the age of six, then a serf for twenty years]. Sumy : Tipolitogr. K. M. Pashkova [in Russian].

4. Kabeshtov, I. M. (1892?). Sarancha i prus i sposoby istrebleniya ikh [Locust and Prus and ways of exterminating them]. Sankt-Peterburg: Tip. V. Demakova [in Russian].

5. Kabeshtov, I. (1882). Prakticheskie sovety po razvedeniyu naibolee rasprostranennykh kormovykh trav i zlakov na polyakh i lugakh [Practical tips for growing the most common forage grasses and cereals in fields and meadows]. Sankt-Peterburg: Tip. V. A. Demakova [in Russian].

6. Kabeshtov, I. M. (1884). Posev kormovoy sveklovitsy i otkormka ee i silosovannoyu kukuruzoyu uboynogo skota dlya otpravki v stolitsy i zagranitsu [Sowing fodder beet and fattening it and silage corn of slaughter cattle for shipment to the capitals and abroad]. Sankt-Peterburg: Tip. V. Demakova [in Russian].

7. (1891). Iz praktiki sokhraneniya kormovoy sveklovitsy : doklad Poltavskomu selskozyaystvennomu obshchestvu vitse-prezidenta obshchestva A. A. Izmailskogo [From the practice of fodder beet conservation : report to the Poltava Agricultural Society of the vice-president of the society A. A. Izmailsky]. *Zhurnaly Poltavskogo selskokhozyaystvennogo obshchestva*. 2 (fevral-may), 57-65 [in Russian].

8. (1901). Rechi v obshchem sobranii chlenov Kievskogo obshchestva selskogo khozyaystva po sluchayu ego dvadtsatiletiya [Speeches at the general meeting of members of the Kyiv Society of Agriculture on the occasion of its twentieth anniversary]. *Kievlyanin*. 50, 2 [in Russian].

9. (1866). Sezd selskikh khozyaev v Sankt-Peterburge v 1865 godu po sluchayu stoletnego yubileyu Imperatorskogo Volnogo ekonomicheskogo obshchestva [Congress of farmers in St. Petersburg in 1865 on the occasion of the centenary of the Imperial Free Economic Society]. 34 [in Russian].

10. (1879). Zhurnal zasedaniya Poltavskogo selskokhozyaystvennogo obshchestva 20-go dekabrya 1878 goda [Journal of the meeting of the Poltava Agricultural Society on December 20, 1878]. Poltava : Tip. Gub. Pravleniya [in Russian].

11. Kabeshtov, I. (1881). Opisanie dvukh imeniy grafa M. M. Tolstogo, nakhodyashchikhsya v Kharkovskoy gubernii, v Lebedinskom i Sumskom uezdakh i svedeniya o shestnadsatiletnem urozhae khlebov i drugikh rasteniy, s ischisleniem chistoy dokhodnosti ot kazhdoy desyatiny vysevaemogo rasteniya, i urozhaynaya vedomost za 1880 god [Description of the two estates of Count M. M. Tolstoy, located in the Kharkov province, in the Lebedinsky and Sumy districts and information about the sixteen-year harvest of bread and other plants, with the calculation of the net profitability from each tithe of the sown plant, and the harvest statement for 1880]. Odessa : P. Frantsova [in Russian].

12. Kabeshtov, I. (1882). Prakticheskie sovety po razvedeniyu naibolee rasprostranennykh kormovykh trav i zlakov na polyakh i lugakh [Practical tips for

growing the most common forage grasses and cereals in fields and meadows]. Sankt-Peterburg : Tip. V. A. Demakova [in Russian].

13. Gefter, A. O., & Kegulskiy, S. M. (1884). Pamyat Odesskoy vystavki 1884 goda: opisanie sel'skokhozyaystvennoy i fabrichno-zavodskoy vystavki 1884 goda v Odesse, ustroennoy Imperatorskim obshchestvom sel'skogo khozyaystva yuzhnoy Rossii [Memory of the Odessa exhibition of 1884: description of the agricultural and factory exhibition of 1884 in Odessa, organized by the Imperial Society of Agriculture of Southern Russia]. Odessa : G. Kapitsa [in Russian].

14. (1889). Zhurnal zasedaniya Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva 18-go yanvary 1889 goda [Journal of the meeting of the Poltava Agricultural Society on January 18, 1889]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 1, 1-6 [in Russian].

15. (1886). Zhurnal zas'daniya Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva 9-go Fevralya 1886 goda [Journal of the meeting of the Poltava Agricultural Society on February 9, 1886]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 1. (yanv.–fevr.), 37–42 [in Russian].

16. (1887). Zhurnal zas'daniya Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva 12-go maya 1887 goda [Journal of the meeting of the Poltava Agricultural Society on May 12, 1887]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 3 (may-iyun), 3-9 [in Russian].

17. Kabeshotov, I. M. (1889). Opyt otkorma molodykh sviney (chastyu chistykh berkshirov, chastyu metisov berkshirov i yorkshirov) dlya polucheniya myasa, godnogo dlya eksporta na zagranichnye rynki : doklad, chitanny v zasedanii Kharkovskogo obshchestva sel'skogo khozyaystva. 22 yanvary 1889 g. [The experience of fattening young pigs (partly pure Berkshires, partly Berkshire and Yorkshire mestizos) to obtain meat suitable for export to foreign markets: a report read at a meeting of the Kharkov Society of Agriculture January 22, 1889]. Kharkov: V. S. Biryukova [in Russian].

18. Mariuts-Grineva, M. N. (1894). Otkorm sviney. [Fattening pigs]. Kiev: Tip. G. T. Korchak-Novitskogo [in Russian].

19. (1890). Zhurnal Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva 5-go oktyabrya 1889 goda [Journal of the Poltava Agricultural Society October 5, 1889]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 2 (may-iyun.-iyul.-avg.-sent.-okt.), 33-47 [in Russian].

20. (1891). Kratkie svedeniya o rezultatakh 2-y serii opytov otkarmlivaniya sviney na opytnom pole Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva v 1890-91 g. [Brief information about the results of the 2nd series of experiments on fattening pigs on the experimental field of the Poltava Agricultural Society in 1890-91]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 1, 31-49 [in Russian].

21. Bodisko, D. M. (1891). O razvitii eksporta sel'skokhozyaystvennykh myasnykh produktov i neobkhodimosti takovogo dlya podderzhaniya i uluchsheniya sel'skogo khozyaystva [On the development of the export of agricultural meat products and the need for such to maintain and improve agriculture]. *Zhurnaly Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva*, 2, 22 [in Russian].

22. Kabeshtov, I. M. (1894). Lesonasazhdeniya, pitomniki i shkoly v imeniyakh grafa M. M. Tolstogo v Sumskom i Lebedinskom uezdakh Kharkovskoy gubernii [Forest plantations, nurseries and schools on the estates of Count M. M. Tolstoy in the Sumy and Lebedinsky districts of the Kharkov province]. Kharkov: Tip. Zilberberga [in Russian].

23. (1890). Opisanie Vserossiyskoy selskokhozyaystvennoy vystavki v Kharkove 1887 [Description of the All-Russian Agricultural Exhibition in Kharkov in 1887]. Kharkov: A. Darre [in Russian].

24. Kabeshtov, I. M. (1910). Razvedenie lozy (ivy) i pleteny iz nee raznykh izdeliy pri uchebnoy masterskoy pletenykh izdeliy v Grebennikovskoy ekonomii grafa M. M. Tolstogo (Sumskogo uezda) [Cultivation of vines (willows) and weaving of various products from it at the training workshop of wickerwork in the Grebennikovskaya economy of Count M. M. Tolstoy (Sumsky district)]. Summy : Tip. K. M. Pashkova [in Russian].

Рецензенти:

В. В. Куйбіда, д. і. н., проф.;

С. А. Радгуз, к. і. н.

Надійшла до редакції: 28.07.2022 р.